
The historical event

Vol 1, No 1 (2026)

The historical event

**ΤΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ Η ΙΡΛΑΝΔΙΚΗ
ΕΘΝΙΚΗ ΑΦΥΓΝΙΣΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ
ΜΑΤΙΑ ΤΟΥ WILLIAM DRENNAN**

Ιωάννης Φαρμάκης

doi: [10.12681/geg.44830](https://doi.org/10.12681/geg.44830)

ΤΟ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΕΜΠΟΡΙΟ ΚΑΙ Η ΙΡΛΑΝΔΙΚΗ ΕΘΝΙΚΗ ΑΦΥΠΝΙΣΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΗ ΜΑΤΙΑ ΤΟΥ WILLIAM DRENNAN¹

Ιωάννης Χαρίλαος Φαρμάκης

Υπ. Δρ. Φιλοσοφίας, Ιόνιο Πανεπιστήμιο

ABSTRACT

The present study concerns William Drennan's pamphlet *A Letter to Edmund Burke, Esq: By Birth an Irishman, by Adoption an Englishman. Containing Some Reflections on Patriotism, Party-Spirit, and the Union of Free Nations. With Observations upon the Means on which Ireland Relies for Obtaining Political Independence*. The text examines Drennan's contribution to the Irish national awakening in the 18th century, focusing on the demand for free trade as a fundamental element of sociopolitical reform. It aims to outline the conditions under which these ideas emerged, analyzing Ireland's historical and social context under British rule, with particular emphasis on economic inequalities, restrictive commercial laws and the rise of the middle class. Influenced by Enlightenment principles, Drennan associates free trade with constitutional liberty, advocating this demand as a means of progress and social justice within the existing imperial structures.

Λέξεις-κλειδιά: Μερκαντιλισμός, Ελεύθερο Εμπόριο, Διαφωτισμός, Συνταγματικές Ελευθερίες, Βρετανική Κυριαρχία.

¹ Ο William Drennan (1754–1820) υπήρξε Ιρλανδός ιατρός, ποιητής και πολιτικός ακτιβιστής. Γεννήθηκε στο Μπέλφαστ και σπούδασε ιατρική στο Πανεπιστήμιο του Εδιμβούργου. Ήταν ένας από τους ιδρυτές της Εταιρείας των Ενωμένων Ιρλανδών, μίας οργάνωσης που επιδίωκε αρχικά τη δημοκρατικότερη αντιπροσώπευση των Ιρλανδών και την προώθηση της ισότητας μεταξύ καθολικών και προτεσταντών. Μετά την καταστολή της Εταιρείας το 1798, ο στόχος της μεταβλήθηκε και επικεντρώθηκε στην ανεξαρτησία της Ιρλανδίας. Ο Drennan υπήρξε ο συντάκτης του αρχικού όρκου της Εταιρείας. Στη δεύτερη φάση του αγώνα είχε αποσυρθεί από την άμεση πολιτική δραστηριότητα, συνεχίζοντας ωστόσο μέσω των γραπτών του να εκφράζει τις πολιτικές και κοινωνικές του θέσεις. Συνέβαλε καθοριστικά στην ίδρυση του Βασιλικού Ακαδημαϊκού Ιδρύματος του Μπέλφαστ, το οποίο είχε ως σκοπό την προώθηση της εκπαίδευσης και των επιστημών. Από το 1808 έως το 1814 αρθρογραφούσε στο περιοδικό *Belfast Monthly Magazine*. Κεντρικά θέματα στο έργο του αποτελούν οι έννοιες της ελευθερίας, του πατριωτισμού, της αντίστασης, της επανάστασης και της κοινωνικής δικαιοσύνης.

Εισαγωγή

Η περίοδος του 18ου αιώνα αποτελεί, σε παγκόσμιο επίπεδο, την κοιτίδα τομών τόσο στην πολιτική φιλοσοφία όσο και στην ίδια την ιστορική εμπειρία. Αν και ο Διαφωτισμός αποτελεί αναμφίβολα ένα προγενέστερο φαινόμενο, κατά τη συγκεκριμένη περίοδο οι θεωρητικές του προσεγγίσεις αποκρυσταλλώθηκαν μέσα από την εμπειρία της Αμερικανικής και της Γαλλικής Επανάστασης, λειτουργώντας ως καταλύτης για αλυσιδωτές εξελίξεις που μεταμόρφωσαν ριζικά τον Δυτικό Κόσμο, ανατρέποντας το Παλαιό Καθεστώς. Σε αυτό το πλαίσιο διαμορφώθηκε και το όραμα της ιρλανδικής ανεξαρτησίας, μέσα από τη δράση του ρεπουμπλικανικού κινήματος.

Ο 18ος αιώνας συνιστά μία κομβική περίοδο στην ιστορία του ιρλανδικού έθνους. Το λεγόμενο «ιρλανδικό ζήτημα» συγκαταλέγεται αναμφισβήτητα μεταξύ των πλέον ταραχδών ζητημάτων της πολιτικής και διπλωματικής ιστορίας της Νεότερης Ευρώπης, δημιουργώντας μία διαρκώς έκρυθμη πολιτική κατάσταση, η οποία τερματίστηκε στο Μπέλφαστ, στα τέλη του περασμένου αιώνα, με τη Συμφωνία της Μεγάλης Παρασκευής. Προκειμένου να μελετηθεί διεξοδικά το ζήτημα, είναι ωφέλιμο οι απαρχές του να εξεταστούν από τη στιγμή που αυτό εμφανίστηκε με νεωτερικούς όρους στο σύγχρονο πολιτικό, οικονομικό και φιλοσοφικό περιβάλλον.

Στα τέλη του 17ου αιώνα, η συνθήκη του Λίμερικ που τερμάτισε τον Γουλιέλμιτικο Πόλεμο, αν και φαινομενικά επέφερε την ειρηνική συμβίωση μεταξύ καθολικών και προτεσταντών μέσω ρυθμίσεων που προστάτευαν το δικαίωμα των καθολικών στην ελεύθερη άσκηση της θρησκευτικής τους πίστης, την προστασία της ιδιοκτησίας και την νομική κατοχύρωση της ισονομίας τους, η πραγματικότητα ήταν πολύ διαφορετική. Οι Ποινικοί Νόμοι (Penal Laws), που εφαρμόστηκαν αμέσως μετά τη Συνθήκη και εντάθηκαν σε όλον τον 18ο αιώνα, αποτέλεσαν μία ουσιαστική ακύρωση της ειρηνικής συμβίωσης μεταξύ καθολικών και προτεσταντών². Οι Καθολικοί, αν και αποτελούσαν την πλειοψηφία, υπέστησαν βαθιές ανισότητες, θρησκευτικούς περιορισμούς (απαγόρευση επισκοπών, εξορία κληρικών, όρκοι πίστης στο αγγλικό στέμμα), αλλά και αποκλεισμό από τα δημόσια αξιώματα, από την εκπαίδευση και την ιδιοκτησία γης (Smyth, 1992: 11).

Η γεωργική παραγωγή αποτέλεσε τον θεμελιώδη πυλώνα της ιρλανδικής κοινωνίας, χαρακτηριζόμενη από περιορισμένη τεχνολογική εξέλιξη και ανεπαρκείς υποδομές. Οι αγρότες ενοικιαστές (tenant farmers) διατηρούσαν μισθώσεις κυρίως μέσω μεσαζόντων, οι οποίοι ενεργούσαν εκ μέρους Βρετανών γαιοκτημόνων, που όμως δεν είχαν επισκεφθεί την Ιρλανδία και αγνοούσαν την πραγματική κατάσταση. Τα ενοίκια που επιβάλλονταν από τους γαιοκτήμονες, ενσαρκώνοντας το βρετανικό σύστημα γαιοκτησίας, ήταν συχνά υπερβολικά υψηλά και προκάλεσαν ευρεία δυσαρέσκεια μεταξύ των κατώτερων αγροτικών στρωμάτων, που διεκδικούσαν μείωση των ενοικίων αλλά και περιορισμό της διάρκειας των μισθώσεων.

² Στο σημείο αυτό είναι αναγκαία μία διευκρίνιση. Πλήρη πολιτικά δικαιώματα στην Ιρλανδία διέθεταν αποκλειστικά οι Αγγλικανοί, ενώ οι διάφορες προτεσταντικές ομάδες ήταν αποκλεισμένες από τα πολιτικά αξιώματα (Smyth, 1992: 11). Ακόμη, το ιρλανδικό κοινοβούλιο αποτελούνταν σχεδόν αποκλειστικά από Αγγλικανούς αριστοκράτες (Metscher, 2016: 4).

Η πλειονότητα του πληθυσμού ζούσε υπό συνθήκες ένδειας σε μικρά αγροκτήματα, βασιζόμενη διατροφικά στην πατάτα (Metscher, 2016: 2).

Με τη γεωργική παραγωγή να βρίσκεται στο επίκεντρο της οικονομίας, οι βιοτεχνίες ήταν μικρές, οικογενειακού χαρακτήρα και με περιορισμένη συσσώρευση κεφαλαίου, ενώ το τραπεζικό σύστημα ήταν ασταθές, με αυξημένη ρευστότητα και χρήση ξένων νομισμάτων. Η εκτροφή βοοειδών και η παραγωγή αγροτικών προϊόντων υπολείπονταν σε σχέση με την Αγγλία. Συγκεκριμένα, στη βιοτεχνική δραστηριότητα ξεχώριζαν η βιοτεχνία λινού και η βιοτεχνία μαλλιού. Η βιοτεχνία λινού είχε μεγάλη σημασία στην ιρλανδική οικονομία, καθώς ήταν η μόνη που γλίτωσε την περιοριστική πολιτική της Αγγλίας και υποστηρίχτηκε από κρατικές επιδοτήσεις. Οι Ιρλανδοί κατασκευαστές λινού βρισκόντουσαν σε καλύτερη θέση από τους Άγγλους ώστε να ανταγωνίζονται τους Γάλλους και τους Ολλανδούς, ενώ, σε αντίθεση, η βιοτεχνία μαλλιού αντιμετώπιζε ιδιαίτερους περιορισμούς, οι οποίοι σε μεγάλο βαθμό εφαρμόστηκαν από το προτεσταντικό κοινοβούλιο υπό τον William III (Metscher, 2016: 5).

William Drennan «A letter to Edmund Burke Esq»

Με αφορμή τις παραχωρήσεις του Βρετανού πρωθυπουργού Frederick North, το 1779, οι Άγγλοι έμποροι εξέφρασαν τη δυσαρέσκεια τους στη καθεστηκυία τάξη. Τον Απρίλη του 1780 ο William Drennan συνέγραψε μία μπροσούρα με τίτλο «A letter to Edmund Burke, Esq: By birth an Irishman, by adoption an Englishman. Containing some reflections on patriotism, party-spirit, and the union of free nations. With observations upon the means on which Ireland relies for obtaining political independence» αποκτώντας μία εξέχουσα θέση στους κύκλους των Ιρλανδών ριζοσπαστών. Για να γίνει κατανοητό το πνεύμα και οι αντιλήψεις του συγγραφέα κρίνεται ωφέλιμη η ιχνηλάτηση της ιστορικής και κοινωνικής πραγματικότητας της Ιρλανδίας εκείνης της περιόδου.

Η Ιρλανδία κατά τον 18ο αιώνα συμμετέχει έντονα στην πολιτική και φιλοσοφική διαμάχη σχετικά με τη φύση του εμπορίου και τα οφέλη της. Για να γίνει κατανοητή η συγκεκριμένη περίπτωση, ίσως σε αρχικό στάδιο θα ήταν ωφέλιμη η εξέταση της θέσης της στο εμπορικό γίγνεσθαι της περιόδου. Κάτω από την κυριαρχία της Βρετανικής Αυτοκρατορίας, τα ιρλανδικά εμπορικά συμφέροντα βρίσκονταν υπό αυστηρό έλεγχο, στο πλαίσιο του βρετανικού μερκαντισμού. Η Μεγάλη Βρετανία, σε συντριπτικό βαθμό, αποτελούσε τη φυσική διέξοδο για το ιρλανδικό εμπόριο, παρέχοντας ένα ενοποιημένο σύστημα που ευνοούσε κυρίως τη μητρόπολη (Johnston, 1974: 77).

Με μία σειρά νόμων, η Βρετανική εμπορική πολιτική δημιούργησε ασφυκτικά όρια στους Βρετανούς εμπόρους. Χαρακτηριστικά, αξίζει να αναφερθεί ο Νόμος της Ναυσιπλοΐας του 1651, ο οποίος προέβλεπε ρυθμίσεις σχετικά με το αποικιακό εμπόριο και περιλάμβανε τους Ιρλανδούς εμπόρους στις διατάξεις του ως υπηκόους του αγγλικού στέμματος. Ο Νόμος του Staple (1663) απαιτούσε όλα τα εμπορεύματα που προμήθευαν τις αποικίες να εξάγονται αποκλειστικά μέσω της Αγγλίας. Με τον Νόμο της Ναυσιπλοΐας του 1671 απαγορεύτηκε η άμεση εισαγωγή γεωργικών προϊόντων, όπως ο καπνός και το βαμβάκι, με συνέπεια τον περιορισμό των εμπορικών σχέσεων της Ιρλανδίας. Ο Πρώτος Νόμος για τα Βοοειδή (1667)

απέκλειε το ιρλανδικό κρέας από τη βρετανική αγορά, ενώ ο Νόμος για τα Υφαντά (Woolen Act) απαγόρευε την εξαγωγή ιρλανδικών υφαντών οπουδήποτε και περιόριζε την πώληση μαλλιού στην Αγγλία.

Υπέρμαχος των βρετανικών αποκλεισμών υπήρξε ο John Cary, ο οποίος υποστήριξε ότι οι περιορισμοί που έχουν τεθεί είναι αναγκαίοι, ώστε να μην θιχτούν τα εμπορικά βρετανικά συμφέροντα με έναν ενδεχόμενο ανταγωνισμό. Ακόμη, ο John Locke ήταν κάθετα αντίθετος με τη βιομηχανία μαλλιού στην Ιρλανδία και πρότεινε την επιβολή ποινών για όλες τις εξαγωγές προερχόμενες από την Ιρλανδία (Livesey, 2013: 109). Ο Locke, αν και υποστηρικτής των πατερναλιστικών βρετανικών ρυθμίσεων της αγοράς του εμπορίου, ενέπνευσε μέσα από το έργο του «Two Treatises of Government» τον Ιρλανδό φίλο του William Molyneux να εκφράσει στην πραγματεία του «The Case of Ireland being bound by Acts of Parliament in England, Stated, with a new Preface» το αίτημα για ελεύθερο εμπόριο στην Ιρλανδία. Η ασφυκτική πολιτική που ασκούσε η Αγγλία, κατά τον Ιρλανδό φιλόσοφο, αποτελούσε παράφορη παραβίαση των συνταγματικών ελευθεριών και ερχόταν σε αντίφαση με τον αγγλικό κοινοβουλευτισμό. Σε αυτή του την πραγματεία, ζητώντας ένα ελεύθερο εμπόριο, διεκδικεί την ελευθερία των κοινοτήτων να οργανώνουν τις δικές τους υποθέσεις σε όλα τα επίπεδα, θέτοντας στο προσκήνιο το ζήτημα της ιρλανδικής αυτονομίας σε νομικό και κοινοβουλευτικό επίπεδο (Simms, 1976: 35).

Η μεσαία τάξη, όπως αναφέρθηκε παραπάνω, εξέφραζε καθ' όλη τη διάρκεια του 18ου αιώνα με ιδιαίτερη ένταση το αίτημα για ελεύθερο εμπόριο, στην έλλειψη του οποίου αποδίδονταν όλες οι οικονομικές δυσχέρειες που βίωναν οι κάτοικοι του νησιού (Metcher, 2016: 7). Ο Αμερικανικός Πόλεμος της Ανεξαρτησίας άσκησε βαθιά και δραματική επίδραση στην Ιρλανδία. Οι ομοιότητες μεταξύ των δύο περιπτώσεων δεν πέρασαν απαρατήρητες, καθώς και στις δύο περιπτώσεις οι ασφυκτικοί περιορισμοί της Βρετανικής Αυτοκρατορίας καθιστούσαν τα κοινοβουλευτικά σώματα στις επικράτειές της διακοσμητικά και χωρίς ουσιαστικό ρόλο παρέμβασης, όπως έχει ήδη αναφερθεί. Η είσοδος της Γαλλίας και της Ισπανίας στον πόλεμο είχε ως αποτέλεσμα την αποδυνάμωση της στρατιωτικής παρουσίας στην Ιρλανδία, καθώς η Βρετανία χρειαζόταν να αποστείλει μεγάλο αριθμό στρατευμάτων στις αποικίες της στη Βόρεια Αμερική. Για τη διασφάλιση της εσωτερικής ασφάλειας συγκροτήθηκαν από Ιρλανδούς πολίτες — κυρίως προτεστάντες — εθελοντικά ένοπλα σώματα, γνωστά στην ιστορία ως Ιρλανδοί Εθελοντές (Irish Volunteers) (McDowel, 1967: 232). Τα σώματα αυτά, με την πάροδο του χρόνου, αυξήθηκαν σημαντικά σε αριθμό και απέκτησαν πανεθνική εμβέλεια, ενσωματώνοντας μέλη από τα κατώτερα και μεσαία αστικά στρώματα.

Ο σχηματισμός των Ιρλανδών Εθελοντών (Irish Volunteers) δημιούργησε νέες δυναμικές στην πολιτική πραγματικότητα της Ιρλανδίας, καθώς για πρώτη φορά η χώρα απέκτησε μία στρατιωτική δύναμη, που δεν τελούσε υπό βρετανικό έλεγχο, αλλά λειτουργούσε προς όφελος των ίδιων των Ιρλανδών. Οι μονάδες αυτές, με διακριτή ιεραρχία, εξέφραζαν τις ανησυχίες της ιρλανδικής αστικής τάξης και προέβαλλαν ως βασικό σύνθημά τους, κατά τις ένοπλες παρελάσεις, το αίτημα για ελεύθερο εμπόριο απαλλαγμένο από το ασφυκτικό πλαίσιο του βρετανικού мерκαντισμού. Το αίτημα αυτό συνοψιζόταν στο σύνθημα «Free

Trade or This!», υπονοώντας ότι οι Βρετανοί είτε θα ικανοποιούσαν το αίτημα είτε θα οδηγούνταν σε ένοπλη σύγκρουση (Connolly, 1917: 55).

Ο πρωθυπουργός της Μεγάλης Βρετανίας, Frederick North, τον Φεβρουάριο του 1779, αφενός τρομοκρατημένος από τη λαϊκή δυσαρέσκεια σε ένα γειτονικό τους έδαφος και αφετέρου πιεσμένος από τη δυσμενή έκβαση της Αμερικανικής Επανάστασης για την Αυτοκρατορία, αποφάσισε να ενδώσει στα αιτήματα, επιτρέποντας το ελεύθερο εμπόριο στην Ιρλανδία. Η παραχώρηση αυτή προκάλεσε έντονη δυσαρέσκεια στους κύκλους της αγγλικής αστικής τάξης, κυρίως μεταξύ των εμπόρων και της πλειοψηφίας των πολιτικών. Ανάμεσά τους, βαθιά απογοητευμένος εμφανίστηκε ο ιρλανδικής καταγωγής Άγγλος πολιτικός Edmund Burke. Αν και η κατάσταση στην Ιρλανδία αποτελούσε βασική του ανησυχία και συχνό θέμα στα γραπτά του, δεν υποστήριξε τον συγκεκριμένο νόμο, πιθανότατα εξαιτίας της δυσαρέσκειάς του για τις ένοπλες παρελάσεις των Ιρλανδών Εθελοντών (Irish Volunteers). Κατά τη γνώμη του, οι παρελάσεις αυτές συγκροτούσαν ένα σώμα που δεν εξέφραζε το σύνολο του ιρλανδικού λαού, αλλά μία προτεσταντική ελίτ, η οποία ενδεχομένως έθετε σε κίνδυνο τις αγγλοϊρλανδικές σχέσεις. Επιπλέον, ο Burke θεωρούσε ότι η Ιρλανδία δεν θα μπορούσε να ανταπεξέλθει χωρίς τη στήριξη της Αγγλίας (McBride, 2012: 187). Αντιθέτως, ο William Drennan, ως ένθερμος υποστηρικτής των Ιρλανδών Εθελοντών (Irish Volunteers), απευθύνθηκε δημόσια στον Edmund Burke μέσω της προαναφερθείσας μπροσουράς. Με τη δημόσια αυτή επιστολή, ακολούθησε το παράδειγμα του Molyneux, εκφράζοντας το πνεύμα που επικρατούσε στην Ιρλανδία, το οποίο συνέδεε την άρση των εμπορικών περιορισμών με ευρύτερα ζητήματα εθνικής ανεξαρτησίας.

Σε γενικές γραμμές, ο Drennan στάθηκε απέναντι στη βρετανική πολιτική, στην οποία, σύμφωνα με τον ίδιο, κυριαρχούσαν κοντόφθαλμοι πολιτικοί που θυσίαζαν, χάριν μικροπολιτικών σκοπιμοτήτων, το ευρύτερο σχέδιο της Φύσης για την ανθρώπινη ευημερία. Κατά τη συλλογιστική του, οι мерκαντιστικοί περιορισμοί μπορεί να εξυπηρετούν βραχυπρόθεσμα τα συμφέροντα της Βρετανίας, ωστόσο, η ειρηνική συνύπαρξη και οι αμοιβαίες παραχωρήσεις μεταξύ των δύο χωρών θα έπρεπε να διέπονταν από σεβασμό στα δικαιώματα, τα οποία υπαγορεύονταν από τη συνταγματική νομιμότητα. Ο σεβασμός αυτός αποτελεί, κατά τον Drennan, τον μοναδικό τρόπο για την αρμονική συνύπαρξή τους. Ακόμη, το αίτημα για πλήρη ανεξαρτησία και αποτίναξη της βρετανικής κηδεμονίας δεν συνιστά επίδικο ζήτημα, για το αναδύομενο πατριωτικό ιρλανδικό κίνημα, όπως εντοπίζεται σε μεταγενέστερες περιόδους.

Αντίθετα, το ζητούμενο είναι η βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης εντός των ήδη επιβεβλημένων αυτοκρατορικών συνθηκών. Όπως παρατηρεί ο Kidd (1996: 367), τόσο στη Σκωτία όσο και στην Ιρλανδία, ο πατριωτισμός εκφραζόταν όχι τόσο αναδεικνύοντας την διαφορετική κουλτούρα, αλλά περισσότερο μέσω της προσπάθειας ισοτιμίας με την Αγγλία και της διεκδίκησης ίσων πολιτικών δικαιωμάτων με τους Άγγλους πολίτες, αποκτώντας και οι ίδιοι θεσμούς. Ο Drennan (1780: 7) ισχυρίζεται ότι τα αιτήματα τους είναι προς υπεράσπιση της ορθής εφαρμογής του βρετανικού συντάγματος, το οποίο παραβιάζεται.

Χαρακτηριστικά αναφέρει:

Μπορεί να φαίνεται παράξενο σε έναν πολιτικό που μεγάλωσε στη δική του χώρα, ότι τα δικαιώματα μεγάλων ομάδων ανθρώπων που εισέρχονται σε μια εκούσια ένωση, θα πρέπει να θεωρούνται λιγότερο ιερά από τα δικαιώματα των ατόμων όταν αυτά εισέρχονται για πρώτη φορά στην κοινωνία και κατόπιν σε κάποια μορφή διακυβέρνησης· ή ότι θα μπορούσε να υπάρχει αμφιβολία σχετικά με τη δυνατότητα μιας στενής και μόνιμης ένωσης μεταξύ ξεχωριστών κοινοτήτων χωρίς τη θυσία της πολιτικής ελευθερίας, όταν οι πολιτείες της Ολλανδίας και τα καντόνια της Ελβετίας παρέχουν παραδείγματα της πραγματικής ύπαρξής της.

Τόσο η δικαιοσύνη όσο και το έλεος είναι ξένα προς το διάταγμα που αναλαμβάνει την εξουσία να θεσπίζει νόμους προς το βασίλειο της Ιρλανδίας. Η ανάγκη των δικαιωμάτων και των ελευθεριών των υπηκόων στη Μεγάλη Βρετανία δεν μπορεί να επιτρέψει την άρνηση των δικαιώματα και των ελευθεριών στην Ιρλανδία. Αν κάτι τέτοιο ισχύει, ο Βασιλιάς της Αγγλίας ας ορκιστεί σε άλλο Θεό (Drennan, 1780: 10).

Με τα επιχειρήματα αυτά, εγκυβαν τον βασιλιά της Αγγλίας να συμμορφωθεί στο Σύνταγμα, σύμφωνα με τους όρκους που είχε δώσει, καθώς είχε δεσμευτεί έναντι όλων των μερών της Βρετανίας. Σε πολλά σημεία, ο συγγραφέας παραλληλίζει την Ιρλανδία με τις αμερικανικές αποικίες, ασκώντας δριμυτία κριτική στην αποικιακή πολιτική της Αγγλίας, υποστηρίζοντας ότι με τις ίδιες μεθοδεύσεις υπονομεύεται το μέλλον της Ιρλανδίας. Το επιχειρήμα του είναι παρόμοιο με το σαρκαστικό σχόλιο του William Molyneux (1706: 102) «Όταν οι υπήκοοι της Αγγλίας έχουν διεκδικήσει πιο έντονα από ποτέ τα δικά τους δικαιώματα, τους φαίνεται ευχάριστο να επιβάλλουν επαχθέστερα βάρη στους φτωχούς γείτονες τους, σε σύγκριση με προηγούμενες εποχές».

Παράλληλα, ολοφάνερα φαίνεται ότι ο Drennan υπήρξε βαθιά επηρεασμένος από την πραγματεία του Hume (1979: 49) «On Jealousy of Trade», ο οποίος πίστευε ότι όχι μόνο δεν ζημιώνεται η εμπορική πρόοδος ενός έθνους από την πρόοδο ενός γειτονικού κράτους, αλλά αντίθετα, υπάρχει αμοιβαία πρόοδος και των δύο, λόγω του ανταγωνισμού. Έτσι, ο Drennan (1780:12) ακολουθώντας παρόμοια λογική αναφέρεται στα πλεονεκτήματα που θα ωφελήσουν τη Βρετανία, αν αυτή συνεχίσει τις εμπορικές παραχωρήσεις στην Ιρλανδία:

Είναι πράγματι καιρός ώστε αυτό το μεγάλο έθνος να καυχείται ανοικτά για μια ταπεινή ελπίδα και εμπορική επιδεξιότητα, για την απλότητα των μέσων και την αδυσώπητη λογική που μπορεί να κάνει σύντομα πλήθος φίλων ή ακόμα και εχθρών. Το εμπόριο είναι, πράγματι, συμμετοχικό, ώστε να μην κινδυνεύει να βλαφθεί το συμφέρον του· αντιθέτως, πρέπει να ειπωθεί ότι μάλλον ωφελείται, όπως ο πολύποδας, πολλαπλασιάζεται μέσω της διαίρεσης.

Μέσα σε αυτό το πλαίσιο, το ελεύθερο εμπόριο μπορεί να θεωρηθεί ως αναγκαία συνθήκη με αμοιβαία οφέλη για ολόκληρη την επικράτεια. Υπό αυτή τη λογική, η σκέψη του Drennan παρουσιάζει έντονα στοιχεία φιλελευθερισμού, όπως αυτά που συναντώνται στο θεωρητικό μοντέλο του Adam Smith. Επιπλέον, διακρίνονται επιρροές και από άλλους υποστηρικτές του ελεύθερου εμπορίου, όπως ο David Hume (1985: 255), ο οποίος υποστήριζε ότι το εμπόριο είναι άρρηκτα συνδεδεμένο με το μεγαλείο ενός κράτους και των πολιτών του. Επιπλέον, η ρητορική του συνάδει απόλυτα με την ρητορική του Adam Smith (1976: 27), ο οποίος στο δεύτερο κεφάλαιο του πρώτου τόμου του «An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations» αναφέρει:

Δεν περιμένουμε το δείπνο μας από τη γενναιοδωρία του κρεοπώλη, του ζυθοποιού ή του φούρναρη, αλλά από τη μέριμνά τους για το δικό τους συμφέρον. Δεν απευθυνόμαστε στην ανθρωπιά τους, αλλά στην ιδιοτέλειά τους, και ποτέ δεν τους μιλάμε για τις δικές μας ανάγκες, αλλά για τα δικά τους πλεονεκτήματα.

Σχετικά με τον θαυμασμό του για την Ολλανδία και τα ελβετικά Καντόνια, ως παραδείγματα ειρηνικής συνύπαρξης διαφορετικών κοινοτήτων, ο Stafford (2022: 61) παρατηρεί ότι ο Drennan υπονοεί έναν τύπο Φεντεραλιστικής συνύπαρξης μεταξύ Βρετανίας και Ιρλανδίας.

Ωστόσο, αν και ο Adam Smith (1976: 240) στο «An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations», προτείνει την ένωση μεταξύ Ιρλανδίας και Αγγλίας, οι προτάσεις του εξυπηρετούν τις ανάγκες για αποτροπή διόγκωσης του βρετανικού χρέους. Ο Drennan, από την άλλη, εστιάζει κυρίως στην αυτονομία της Ιρλανδίας. Η ανισοτιμία των δύο αυτών χωρών θα μπορούσε να οδηγήσει σύμφωνα με το σκεπτικό του σε έκρυθμες καταστάσεις.

Η επιβολή χωρίς συγκατάθεση, σύμφωνα με τη σκέψη του συγγραφέα, οδηγεί στην «τελική λύση του λαού» (ultima ratio populi), δηλαδή στη βία ως ύστατο καταφύγιο (Drennan, 1780:13). Με αυτόν τον τρόπο επικαλείται το δικαίωμα της πολιτικής ανυπακοής (civil disobedience), θέση που συνάδει πλήρως με το πνεύμα του Διαφωτισμού και τη σκέψη φιλοσόφων, όπως ο Rousseau (1997: 108) και ο John Locke (1988: 416).

Ο Hont (2006: 6) σημειώνει ότι αφενός η αντίληψη του Adam Smith και του David Hume καταδίκασε όσους απέριπταν τη λογική της εμπορικής αμοιβαιότητας, αφετέρου δεν είχαν την ψευδαίσθηση ότι το εμπόριο μπορεί πλήρως να εξαλείψει τον ανταγωνισμό μεταξύ των εθνών. Με αυτό τον τρόπο υποστήριζαν ότι το ελεύθερο εμπόριο δημιουργεί νέα πεδία ανταγωνισμών, που εν δυνάμει μπορούν να αποδειχθούν πιο σκληροί και από τους παλαιούς αυτοκρατορικούς πολέμους. Ο Drennan κατανοώντας ότι θα ήταν αφέλεια να περιμένει βελτίωση για τη μοίρα της Ιρλανδίας, με μοναδικό κριτήριο τα εμπορικά οφέλη θέτει τη μοναδική κρίσιμη κατ' αυτόν προϋπόθεση ως προς αυτή την κατεύθυνση.

Στη σκέψη του Drennan, οι έννοιες των συνταγματικών ελευθεριών και του εμπορίου είναι τόσο αλληλένδετες, ώστε η μία δεν μπορεί να υπάρξει χωρίς την άλλη. Σύμφωνα με την ανάλυσή του, όσο η νομοθεσία παραμένει δεσμευμένη από την Αγγλία, το ελεύθερο εμπόριο μπορεί να παρομοιαστεί με έναν φυλακισμένο ο οποίος, αν και απαλλάσσεται από τις αλυσίδες του, εξακολουθεί να βρίσκεται έγκλειστος στο κελί του.

Όμως, όσο η νομοθεσία μας παραμένει υποτελής σε μία άλλη δύναμη αυτοί οι κανονισμοί και περιορισμοί βρίσκονται στο έλεος μίας εξωτερικής εξουσίας και το εμπόριό μας δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ελεύθερο, όπως και ένας φυλακισμένος δεν μπορεί να χαρακτηριστεί ελεύθερος μόνο και μόνο επειδή ξεκλειδώνουν τις αλυσίδες του ενώ εξακολουθεί να είναι κλεισμένος στα τείχη του κελιού του (Drennan, 1780: 21).

Η πολιτική κατάσταση στις υποδουλωμένες από τους Βρετανούς περιοχές υπήρξαν στο επίκεντρο των θεωρητικών αναλύσεων, τις οποίες φαίνεται να έχει μελετήσει. Ενδεικτικά, στο παρακάτω απόσπασμα του Montesquieu (1989: 329) από το έργο του «The Spirit of Law» παρατηρούνται όμοιοι προβληματισμοί:

Θα μπορούσε να συμβαίνει ότι [η Αγγλία] είχε παλαιότερα υποτάξει ένα γειτονικό έθνος, το οποίο λόγω της γεωγραφικής του θέσης, της ποιότητας των λιμανιών του και του χαρακτήρα του πλούτου του, προκαλούσε τη ζήλια του πρώτου· έτσι, παρότι είχε δώσει σε εκείνο το έθνος τους δικούς της νόμους, τους νόμους ενός ελεύθερου λαού, η μεγάλη εξάρτηση στην οποία το κρατούσε, ήταν τέτοια, ώστε οι πολίτες εκεί, να ήταν μεν ελεύθεροι, αλλά το ίδιο το κράτος να ήταν υποδουλωμένο. Το κατακτημένο κράτος θα διέθετε μια πολύ καλή πολιτική διοίκηση, αλλά θα συνθλιβόταν από το δίκαιο των εθνών· οι νόμοι που θα του επιβαλλόταν από το άλλο έθνος θα ήταν τέτοιοι ώστε η ευημερία του να είναι μόνο επισφαλής και να αποτελεί μια παρακαταθήκη στα χέρια ενός κυρίαρχου.

Σε αυτό το σημείο, λαμβάνοντας υπόψιν την οξεία κριτική του Ferguson (1995:24), ο οποίος υιοθετεί ιδιαίτερα εχθρική στάση απέναντι στην αντίληψη ότι το εμπόριο μπορεί να διαμορφώσει κοινωνική συνείδηση και ήθος πολίτη, μπορούμε να διακρίνουμε σαφώς τις διαφορετικές αντιλήψεις που επικρατούσαν στους ριζοσπαστικούς κύκλους της Ιρλανδίας. Στην προκειμένη περίπτωση, το αίτημα για ελεύθερο εμπόριο συνδέεται άρρηκτα με τα εθνικά αιτήματα και τη διαμόρφωση πολιτικής συνείδησης.

Ο Drennan (1780:23) επισημαίνει χαρακτηριστικά ότι τα εμπορικά και τα εθνικά συμφέροντα είναι αλληλοεξαρτώμενα και ότι η διάχυση του πλούτου θα εμφυσήσει αναπόφευκτα την ανεξαρτησία του ιρλανδικού πνεύματος.

Είναι πραγματικά εκπληκτικό το πόσο ανενήμερωτη είναι η Βρετανία για τις επιπτώσεις του εμπορίου στη κοινωνία και την ανεξαρτησία του πνεύματος που προκύπτει φυσικά και σταθερά από την αύξηση και την διάχυση της ιδιοκτησίας. Δεν θα μπορούσε αλλιώς να υποθέσουν ότι η Ιρλανδία θα μπορούσε να διατηρήσει τα παρόντα εμπορικά πλεονεκτήματα και να αδιαφορεί για την πολιτική της ελευθερία.

Η αντίθεση ανάμεσα σε αυτές τις δύο αντιλήψεις μπορεί να γίνει πληρέστερα κατανοητή εάν εξετάσουμε την περίπτωση της γειτονικής Σκωτίας και την αντιπαράθεση που προκάλεσε εκεί η συζήτηση γύρω από το ελεύθερο εμπόριο. Όπως επισημαίνει η Βάκη (2012: 91), η ένωση της Σκωτίας με την Αγγλία το 1707 έφερε στο προσκήνιο το ζήτημα του εκσυγχρονισμού. Σε αυτό το πλαίσιο, παρατηρείται μία εκατέρωθεν εχθρική διάθεση και η επικράτηση στερεοτυπικών αντιλήψεων ανάμεσα στους Lowlanders και τους Highlanders. Από τη μία, οι πρώτοι παρουσιάζονταν ως εκλεπτυσμένοι αστοί με προτεσταντικά και γερμανικά ήθη, ενώ από την άλλη, οι δεύτεροι θεωρούνταν απρόθυμοι να εκπολιτιστούν, απορρίπτοντας το εμπόριο και τα «ευγενή» του οφέλη, προτιμώντας να ζουν ως «ευγενείς άγριοι». Αυτές οι στερεοτυπικές αναπαραστάσεις κυριάρχησαν στον δημόσιο λόγο της εποχής.

Όπως είδαμε, τα εμπορικά συμφέροντα αποτέλεσαν βασικό αίτημα της ιρλανδικής αστικής τάξης. Το γεγονός της ευρείας αποδοχής των Ιρλανδών Εθελοντών (Irish Volunteers) και η μαζική συμμετοχή των πολιτών σε αυτά τα σώματα καταδεικνύουν ένα πνεύμα κοινωνικής ομοφωνίας. Επιπλέον, όπως έχει ήδη επισημανθεί, στη βόρεια Ιρλανδία η αστική τάξη αποτελούνταν κυρίως από Lowlanders, οι οποίοι είχαν εγκατασταθεί εκεί ήδη από παλαιότερες περιόδους: γεγονός που εξηγεί την οικειότητα και την ταύτισή τους με τις αντιλήψεις περί ελεύθερου εμπορίου.

Συμπερασματικά, οι βασικές ιδέες του συγγραφέα, όπως αυτές αποτυπώνονται στη συγκεκριμένη μπροσούρα, συνιστούν ένα κράμα φιλελεύθερης σκέψης και ρεπουμπλικανικών αντιλήψεων, οι οποίες, σύμφωνα με τον James Livesey (2013: 106), κυριαρχούν στην Ιρλανδία καθ' όλον τον 18ο αιώνα και αντιμετωπίζουν το ελεύθερο εμπόριο ως αναγκαίο μέσο για την επίτευξη εθνικών στόχων. Πράγματι, η αντίθεση προς

τον βρετανικό μερκαντιλισμό δεν αποτελεί μία απλή θεωρητική τοποθέτηση, αλλά αντανακλά μία κοινωνική αναγκαιότητα που απορρέει από την πραγματικότητα των καταπιεσμένων ιρλανδικών παραγωγικών δυνάμεων. Ωστόσο, ο Drennan δεν αντιλαμβάνεται το εμπόριο απλώς ως οικονομικό εργαλείο, αλλά ως κομβικό σημείο που δύναται να ενισχύσει το πνεύμα ανεξαρτησίας, το οποίο εκφράζουν – όπως έχει ήδη αναφερθεί – οι Ιρλανδοί Εθελοντές (Irish Volunteers). Εξάλλου, προειδοποιεί όσους θεωρούν τις βρετανικές παραχωρήσεις ως «βαλβίδα εκτόνωσης» του κινήματος ότι τα αποτελέσματα του ελεύθερου εμπορίου θα αναζωπυρώσουν, και όχι θα καταλαγιάσουν, το πατριωτικό αίσθημα. Παράλληλα, εκφράζει αμφιβολίες για τις προθέσεις της αγγλικής κυβέρνησης, καθώς δεν πιστεύει ότι ο μερκαντιλισμός της θα επέτρεπε ποτέ στο «Αδελφό Βασίλειο» να αποκτήσει πραγματικά ανεξάρτητη εμπορική πολιτική. Για να υποστηρίξει αυτήν του τη θέση επικαλείται τον Montesquieu, όπου αναφέρει:

Δεν θα μπορούσε τότε εκείνο το έθνος, το οποίο όπως παρατηρεί ο Montesquieu, έχει θέσει τα πολιτικά του συμφέροντα κάτω από εκείνα του εμπορίου, να ασκήσει τον συνταγματικό του έλεγχο και να θυσιάσει τα πάντα στον μικροπρεπή φθόνο του για το εμπόριο (Drennan, 1780: 23).

Συνεπώς, κατά τον Drennan, το αίτημα για ελεύθερο εμπόριο δεν είναι απλώς οικονομικό, αλλά βαθύτατα πολιτικό. Η άρση των εμπορικών περιορισμών αποτελεί αναγκαία προϋπόθεση για την αναγνώριση των συνταγματικών ελευθεριών και της πολιτικής ισότητας των Ιρλανδών εντός της Βρετανικής Αυτοκρατορίας.³ Ήδη έχει αναλυθεί η σημασία ενός αυτόνομου ιρλανδικού Κοινοβουλίου ως αναγκαίας προϋπόθεσης για την επίτευξη της ιρλανδικής αυτονομίας, η οποία, σύμφωνα με τον συγγραφέα, θα μπορούσε να εξασφαλίσει μία αρμονική συμβίωση μεταξύ των δύο χωρών. Παράλληλα, έχει εξεταστεί η σημασία των εμπορικών παραχωρήσεων για την προώθηση των ίδιων στόχων.

Ωστόσο, στην επιχειρηματολογία του Drennan αναδεικνύεται και ένας εξίσου σημαντικός παράγοντας στο ευρύτερο πλαίσιο της εθνικής αφύπνισης: το πατριωτικό πνεύμα των κατώτερων κοινωνικών τάξεων. Οι κινητοποιήσεις του λαού, στο πλαίσιο των εθελοντικών συλλογικών σωμάτων με κοινές πολιτικές επιδιώξεις, αμβλύνουν τις ταξικές ανισότητες, ενδυναμώνουν το ρεπουμπλικανικό αίσθημα και, κατά συνέπεια, εξαλείφουν τη δουλοπρέπεια απέναντι στους «γαιοκτήμονες τυράννους», όπως ο ίδιος χαρακτηρίζει τα μέλη της ανώτερης κοινωνικής τάξης.

³ Θα ήταν ιδιαίτερα χρήσιμο, για την πληρέστερη κατανόηση της συσχέτισης ανάμεσα στις εμπορικές ελευθερίες και τα εθνικά αιτήματα, να ληφθούν υπόψη οι συνέπειες των εμπορικών περιορισμών που επιβλήθηκαν στις αμερικανικές αποικίες, όπως ο Stamp Act και ο Tea Act, οι οποίοι συνέβαλαν καθοριστικά στην πυροδότηση της Αμερικανικής Επανάστασης. Είναι πιθανό οι ιδέες και οι πολιτικές αντιλήψεις των Αμερικανών επαναστατών να άσκησαν σημαντική επιρροή στη σκέψη του Drennan σχετικά με το ζήτημα αυτό.

Η προσομοίωση των ανθρώπων στη χρήση όπλων, οι συχνές συναντήσεις συλλογικών σωμάτων παράγουν την στρατιωτική αφοσίωση και την σύμπτωση πολιτικών απόψεων· και η εξίσωση κάθε πολιτικής διάκρισης τάξεως ή περιουσίας, απαραίτητη στη στρατιωτική εκπαίδευση και τους ελιγμούς, συμβάλλει ώστε να προσδίδει στις κατώτερες τάξεις της κοινωνίας ανεξαρτησία και Ρεπουμπλικανικό πνεύμα, που θα επηρεάσουν σημαντικά την μελλοντική τους συμπεριφορά· θα τείνουν να απομακρύνουν εκείνο τον δουλικό φόβο ενώπιον αυταρχικών τύραννων, ο οποίος χαρακτηρίζει τα κατώτερα κοινωνικά στρώματα και θα εξασφαλίσουν την ελεύθερη και αμερόληπτη εκλογή του αντιπροσωπευτικού σώματος (Drennan, 1780: 16).

Η κοινωνική εμπειρία και τα βιώματα των κατώτερων στρωμάτων αποτελούν, σύμφωνα με τον Drennan, τη βασική προϋπόθεση για τη γένεση του πατριωτικού τους αισθήματος. Μέσα από αυτήν την εμπειρική γνώση της φύσης και της κοινωνικής πραγματικότητας, οι αλλαγές αποκτούν μόνιμο και όχι παροδικό χαρακτήρα. Αναφερόμενος στις κινητοποιήσεις των Ιρλανδοί Εθελοντές (Irish Volunteers) επισημαίνει ότι «Είναι μια επανάσταση θεμελιωμένη στη βάση του λαού, ο οποίος σε όλα τα μέρη της χώρας έχει αποκτήσει μία δίκαιη και επαρκή γνώση της φύσης» (Drennan, 1780: 18).

Ιδιαίτερο ενδιαφέρον παρουσιάζει η θέση του ότι οι ανώτερες τάξεις αδυνατούν να αντιληφθούν το εθνικό πνεύμα με τον ίδιο τρόπο, καθώς η φιλοδοξία τους και η επιδίωξη της κατοχής αξιωμάτων τις καθιστούν επιρρεπείς στην αφοσίωση προς την Αγγλία. Παρ' όλα αυτά, ο Drennan αναγνωρίζει ότι οι πρόσφατες εξελίξεις έχουν επηρεάσει και αυτά τα στρώματα. Σε αυτό το σημείο, ενδέχεται να επιχειρεί να απαντήσει στις κατηγορίες του Burke, όπως αυτές αναπτύχθηκαν παραπάνω. Η βαθιά του πίστη στον ιρλανδικό λαό τον οδηγεί στο να αισιοδοξεί ότι οι αγγλικές παραχωρήσεις δεν θα αποτελέσουν σημείο καμπής στην πορεία προς την ανεξαρτησία.

Με αυτόν τον τρόπο φαίνεται να προΐδεάζει, έστω και σε πρώιμο επίπεδο, την ανάδυση κοινωνικών στρωμάτων έως τότε αφανών, των οποίων η παρουσία στο κοινωνικό γίγνεσθαι θα επισφραγιστεί με νεωτερικούς όρους στη Γαλλία, εννέα χρόνια μετά την έκδοση της υπό εξέταση προσούρας.

Ο Drennan (1780: 17) θεωρεί ότι ο πυρήνας του ιρλανδικού πατριωτισμού είναι οι αγρότες. Αναφέρει χαρακτηριστικά:

Η ανάγκη, ο μεγάλος νόμος της αυτοσυντήρησης, υπήρξε αυστηρή και τραχιά τροφός του Ιρλανδικού πατριωτισμού. Δεν τράφηκε με σχήματα λόγου και φιγούρες της Βουλής, ούτε ντύθηκε με μεταξωτές στολές. Δεν ήταν δημιούργημα φατρίας, χαϊδεμένο και περιθαλπόμενο από κάποιο πολιτικό κόμμα, ούτε το καχεκτικό παιδί μίας πολυτελούς πόλης. Ανατράφηκε στο χωριάτικο σπίτι και την καλύβα, ανάμεσα στην αρρώστια και την θλίψη. Η κούνια του κλυδωνίστηκε από την πείνα και αφουγκράζονταν τις πίκρες και τις αδιάκοπες κραυγές της ανθρώπινης δυστυχίας.

Επομένως, στην ανάλυση του συγγραφέα, η επιτυχία της πολιτικής ανεξαρτησίας στηρίζεται στις κατώτερες κοινωνικές τάξεις, η συμμετοχή των οποίων συνιστά το κύριο γνώρισμα και το πραγματικό μεγαλείο του ιρλανδικού κινήματος, σε αντιδιαστολή με την Αγγλία, όπου όλα τα συνταγματικά κεκτημένα αποτελούν παραχωρήσεις της αριστοκρατίας. Παρόμοιες απόψεις συναντώνται και στα γραπτά μίας άλλης εμβληματικής μορφής της περιόδου, του Theobald Wolfe Tone, ο οποίος θεωρείται ο πατέρας του ιρλανδικού ρεπουμπλικανισμού. Στην αυτοβιογραφία του, «Memoirs of Theobald Wolfe Tone», σημειώνει:

Η ανεξαρτησία μας πρέπει να κερδηθεί με κάθε κόστος. Αν οι άνθρωποι που κατέχουν ιδιοκτησία, δεν μας στηρίζουν, θα πρέπει να πέσουν. Μπορούμε να στηριχτούμε στους εαυτούς μας με τη βοήθεια αυτής της πολυάριθμης και αξιοσέβαστης τάξης της κοινωνίας, των ανθρώπων χωρίς ιδιοκτησία (Theobald Wolfe Tone 1827: 271).

Συμπεράσματα

Εν κατακλείδι, η πολιτική ανάλυση του Drennan, όπως εκφράζεται στο υπό εξέταση πολιτικό κείμενο, τον καθιστά μία εξαιρετική περίπτωση διανοουμένου που εξετάζει με οξυδέρκεια και διεισδυτικότητα την πολιτική πραγματικότητα της εποχής του, διατυπώνοντας ριζοσπαστικές θέσεις και αιτήματα. Η σκέψη του, διαμορφωμένη εντός του φιλοσοφικού πλαισίου του Διαφωτισμού, αποτυπώνει τη βαθιά του επίδραση από τις αρχές της ελευθερίας, της λογικής και της κοινωνικής δικαιοσύνης. Παράλληλα, παρέχει στον σύγχρονο ερευνητή έναν πλούσιο θεωρητικό θησαυρό για την κατανόηση όχι μόνο του πολιτικού πλαισίου της εποχής του, αλλά και ειδικότερα της ιρλανδικής πολιτικής σκηνής, η οποία αποτέλεσε τη μήτρα για ένα από τα πιο πολυσυζητημένα κινήματα της Ευρώπης, που ήρθε σε σύγκρουση με μία από τις ισχυρότερες αυτοκρατορίες στην ευρωπαϊκή ιστορία. Σε φιλοσοφικό επίπεδο, η σκέψη του Drennan επιβεβαιώνει γιατί ο Διαφωτισμός συνιστά

εκείνη τη ριζική τομή που μετέβαλε τον τρόπο σκέψης και δράσης των ανθρώπων αφενός στις χώρες που τον γέννησαν και αφετέρου σε διεθνές επίπεδο, διαμορφώνοντας ένα νέο πρότυπο πολιτικής και κοινωνικής συνείδησης.

Βιβλιογραφία

Connolly, J. (1917), *Labour in Ireland: Labour in Irish history, the re-conquest of Ireland*. Dublin: Manusel and Company Ltd.

Drennan, W. (1780), *A letter to Edmund Burke, Esq.; by birth an Irishman, by adoption an Englishman, containing some reflections on patriotism, party-spirit, and the union of free nations*, Dublin: William Hallhead.

Ferguson, A. (ed. F. Oz-Salzberger) (1995), *An essay on the history of civil society*, Cambridge University Press.

Hont, I. (2006), *Jealousy of trade: International competition and the nation-state in historical perspective*, Cambridge, MA, and London: Harvard University Press.

Hume, D. (μετ. εισ. επιμ. Ε. Π. Παπανούτσος) (1979), *Δοκίμια: Οικονομικά – Ιστορικά – Πολιτικοκοινωνικά*, Αθήνα: Παπαζήση.

Hume, D. (ed. D. E. F. Miller) (1985), *Enquiries concerning human understanding and concerning the principles of morals*, Indiana: Liberty Fund.

Johnston, E. M. (1974), *Ireland in the eighteenth century*, Dublin: Macmillan.

Kidd, C. (1996), «North Britishness and the nature of eighteenth-century British patriotisms», *The Historical Journal*, 39(2): 361–382.

Livesey, J. (2013), «Free trade and empire in the Anglo-Irish commercial propositions of 1785», *Journal of British Studies*, 52(1): 103–127.

Locke, J. (ed. P. Laslett) (1988), *Two treatises of government*, Cambridge: Cambridge University Press.

McBride, I. (2012), «Burke and Ireland», in D. Dwan & C. Insole (eds.), *The Cambridge companion to Edmund Burke*, Cambridge: Cambridge University Press, 181–194.

Dowell, R. (1967), «The Protestant Nation (1775–1800)», in T. W. Moody & F. X. Martin (eds.), *The course of Irish history*, Cork: The Mercier Press, 232–247.

Metscher, P. (2016), *Republicanism and socialism in Ireland: From Wolfe Tone to James Connolly*, Dublin: Connolly Books.

Molyneux, W. (1706), *The case of Ireland's being bound by acts of Parliament in England stated*, Dublin: Anon, (2nd ed.).

Montesquieu, C. de. (eds. A. M. Cohler, B. C. Miller, & H. S. Stone) (1989), *The spirit of the laws*, Cambridge: Cambridge University Press.

Rousseau, J.-J. (ed. Trans. V. Gourevitch) (1997), *The social contract and other later political writings*, Cambridge: Cambridge University Press.

Simms, J. G. (1976), *Colonial nationalism 1698–1776: Molyneaux's The case of Ireland*, Cork: Mercier Press.

Smith, A. (eds. R. H. Campbell, A. S. Skinner, & W. B. Todd), (1976), *An inquiry into the nature and causes of the wealth of nations*, Oxford: Oxford University Press, 1.

Smyth, J. (1998), *The men of no property: Irish radicals and popular politics in the late eighteenth century*, London: Palgrave Macmillan.

Stafford, J. (2022), *The case of Ireland: Commerce, empire and the European order, 1750–1848*, Cambridge: Cambridge University Press.

Tone, T. W. (1827), *Memoirs of Theobald Wolfe Tone*, London: H. Colburn.

Βάκη, Φ. (2012), *Η πρόοδος στον Διαφωτισμό: Πρόσωπα και προσωπεία*, Αθήνα: Ευρασία.